

teljes költségű szolgáltatás tehát nem biztos, hogy a legolcsóbb egy adott könyvtár számára). Az 1. táblázat bemutat néhányat a könyvtárközi kérések kezelésének leggyakrabban előforduló módjai közül, az átlagos költségek feltüntetésével.

1. táblázat

A könyvtárközi kölcsönzések teljes költségei

A szolgáltatás fajtája	Teljes nettó költség (£)
<i>Fénymásolat</i>	
BLLD-től	1,96
Közvetlenül más könyvtártól	2,26
<i>Kölcsönküldemény</i>	
BLLD-től	3,18
Közvetlenül más könyvtártól	3,73
Területi könyvtári irodán keresztül	4,61
<i>Kielégítetlen kérés</i>	
BLLD-től	2,13
Közvetlenül más könyvtártól	1,46
Területi könyvtári irodán keresztül	2,41

Következtetések

Határozott következtetéseket nehéz levonni a vizsgálatból, mivel az összehasonlító adatok összegyűjtése nehézségekbe ütközik. Az azonban világosan látszik, hogy a BLLD által teljesített kérések teljes költsége kisebb, mint a területi könyvtári irodán keresztül, vagy közvetlenül, egy másik könyvtárnak küldött kérés.

SMITH, M. D.: *The costs of interlending activities = Interlending and Document Supply, 11. köt. 2. sz. 1983. p. 43–47.*

(Reményi Andrea)

Érvek a könyvtárközi kölcsönzési díjak mellett — és ellenük

Népszerűtlen dolog, ha a könyvtárosok díjat számítanak fel a könyvtárközi kölcsönzésért. Ellentétes a hagyománnyal, a megszokással és bizonyos könyvtárpolitikai elvekkel is, hogy könyvtárak egymástól térítést kérjenek bármiért. Mégis, nyomós érvek hozhatók fel a

könyvtárközi dokumentumtranszfer költségeinek megfizetése mellett.

Az információátvitelnek sok cselekvő részese van: a kiadók, a nyomdák, a könyvkereskedők, az adatbázisok és adatbankok üzemeltetői, a könyvtárak, a posta stb. Ezek gyakran vitatkoznak az átvitel különböző szakaszaiban felmerült költségek elosztásáról, aminek elvei, módszerei mindmáig bizonytalanok: Érdekösszeütközésekre is sor kerül, különösen ha az érdekeltek átveszik egymás szerepét, pl. a kiadók közvetlenül értékesítenek könyveket, vagy a könyvtárak másolatszolgáltatásaikkal *de facto* kiadókká válnak. Ebben a bizonytalan légkörben természetes, hogy a könyvtárközi kölcsönzés térítése is vitához vezet.

A könyvtárak meghatározott használói közösség számára töltik be az információ tárháza szerepét. Működésüket az a közösség finanszírozza, amellyel szemben szolgáltatási kötelezettségük van. Az állampolgár a modern társadalomban egyszerre több információs kollektívához is tartozik, mégis előfordul, hogy bizonyos igényeit csak olyan információs kollektíva erőforrásaiból lehet kielégíteni, amelynek nem tagja.

A könyvtárközi kölcsönzés rendszerét a múlt században azzal a naiv előfeltevéssel vezették be, hogy kölcsönösség alakul majd ki az intézmények között. Pedig könnyen előrelátható lett volna, hogy a nagyobb könyvtárak nettó küldőkké, a kisebbek nettó kérőkké válnak. Ez csak addig nem okozott gondot, amíg a könyvtárközi kölcsönzés volumene alacsony maradt. A szolgáltatás igénybevétele azonban az utóbbi másfél évtizedben ugrásszerűen megnőtt. Például néhány nagy amerikai egyetemi könyvtár az 50-es években csak párszáz, a 60-as években 2–3 ezer, a 70-es évek közepén azonban már 25–30 ezer kérést teljesített évente. Másutt is külön részleget kellett létrehozni a könyvtárközi kölcsönzések adminisztrációjára, hiszen ez munkaigényes feladat, és egyre nő az aggodalom a költségtérhek miatt.

Ezeket a kiadásokat a könyvtárvezetők három forrásból fedezhetik:

1. Több országban a könyvtárak pótlólagos állami támogatást kapnak erre a célra, erőfeszítéseikkel arányosan.

2. A könyvtárak saját költségvetésükből is fedezhetik a szolgáltatást. Ez azzal a hátránnyal jár, hogy más területeken kell megtakarítaniuk a pénzt, közvetlen használói táboruk kárára. Könyvtárvezetők joggal érezhetik úgy, hogy erre nem kaptak felhatalmazást. Ez a gyakorlat egyébként veszélyes precedenst is teremt más szolgáltatási területek számára.

3. Végül, a költségek átháríthatók a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vevő könyvtárakra.

Az utóbbi megoldásnak számos előnye van:

— realiztikusabb könyvelésre készíti a könyvtárakat: azok az intézmények, amelyek túlzott mértékben támaszkodnak a könyvtárközi kölcsönzésre, nem

- csaphatják be magukat és fenntartójukat tényleges működési költségeik felől;
- rákényszerülnek, hogy komolyabban mérleget adják a „vegyük meg, vagy kérjük át máshonnan” opciót;
  - a kölcsönadó könyvtárak részben vagy egészben előteremthetik a könyvtárközi kölcsönzések ügyintézésére fordított költségeket, javíthatják szolgáltatásaik hatékonyságát;
  - nem kényszerülnek más szolgáltatásaik visszafogására;
  - a költséghatékosság sok könyvtár között oszlanának meg (jóllehet az igények zömét továbbra is a nagy könyvtárak elégítenék ki).

Az előnyök ellenére a térítést mind ez ideig viszonylag kevés amerikai könyvtár vezette be, egymással nem konzultálva. Így a díjak összege és fizetési módja igen eltérő, a kölcsönzést igénybe vevő könyvtárak a legolcsóbb forrásokat ostromolják.

A térítést kezelési díjnak méltányos felfogni, mely nem tartalmazhat egyebet, mint a tényleges bér-, anyag- és postaköltséget. Sajnos, terjed az a nemkívánatos gyakorlat, hogy a könyvtárközi kérést továbbító könyvtár a térítési díjat áthárítja a használóra. Ez annak nyílt beismerése, hogy a szóban forgó információs kollektíva nem kapja meg a szükséges költségvetési támogatást a fenntartótól. A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások elterjedésének kezdetén, a 60-as években, sok könyvtár volt ilyen helyzetben, és a számítógépes szolgáltatások költségeit teljes egészében áthárították a használókra. Ez az út zsákutca. Ha a számítógép igénybevételét a könyvtár megfizetheti felhasználóival, fölvethető, hogy a könyvtáros intelligenciájának igénybevételéért, sőt a könyvek használatáért is díjat szedhet. Elvész a lényeg, hogy ti. a könyvtár társadalmi intézmény, melynek célja ingyenesen hozzájuttatni egy közösség tagjait a szellemi javak olyan bőségéhez, melyre egyénileg nem tudnának szert tenni.

A fenntartó hatóságok természetesen mindenütt lelkesednek a költségterítés eszméjéért. A könyvtárosok sok helyütt a könnyebb utat választották: ahelyett, hogy erőteljesebben követelték volna a „szolgáltatási mandátumuk” teljesítéséhez szükséges összegeket fenntartóiktól, egyre több költséget hárítanak át a használókra. A könyvtárközi kölcsönzési díjak kérdésében ezért ma már nehéz megtalálni az ésszerű és méltányos középutat. Egyrészt igaz, hogy a könyvtárközi kölcsönzés része a könyvtárak ingyenes alapszolgáltatásainak, összefüggésben a tájékoztatással, a rendes kölcsönzéssel és a gyűjteményfejlesztéssel. Másrészt el kell ismerni, hogy előnyei pótlólagos ráfordítások nélkül nem nyújthatók és nem élvezhetők. Aki sokáig ingyen utazott, nem szívesen hallja a felhívást, hogy váltson menetjegyet, vagy szálljon le.

A könyvtárközi kölcsönzési díjak kategórikus *ellenzői* úgy érvelnek, hogy az információhoz való ingyenes hozzájuttatást a társadalom vállalta, és ennek a köte-

lezettségnek az egységes egészként felfogott könyvtári rendszer finanszírozása révén kell eleget tennie. Mindenemű térítés (akár az egyént, akár a dokumentumokban szegényebb könyvtárt sújtja) korlátozza a használatot és visszaszorítja az igényt, sérti az állampolgárok jogait, a modern közkönyvtári szolgáltatások szellemét és hagyományait, melyeket többek között az Unesco 1949-ben elfogadott és 1972-ben megújított közkönyvtári manifesztuma (Unesco Public Library Manifesto) tételesen is rögzít.

/STUART-STUBBS, B.—RICHARDSON, W. D.: Interlibrary loan charges: The arguments for and against = Interlending and Document Supply, 12. köt. 1. sz. 1984. p. 3–10./

(Sz. Kiss Csaba)

DOCLINE — számítógépes kapcsolat primer dokumentumok másolatainak szolgáltatására Svédországban

A könyvtárközi kölcsönzés különféle módszerekkel oldható meg. Az NSZK-ban például decentralizált, hierarchikusan felépített rendszert fejlesztettek ki, amely központi katalóguson alapul. Nagy-Britanniában egy kölcsönzésre kijelölt, központi könyvtárra alapozott, centralizált rendszert vezettek be.

Svédországban meghatározott könyvtárak között hálózatot építettek ki, amelyben — felhasználva a központi katalógus által nyújtott lehetőségeket — a könyvtárközi kölcsönzés is bonyolítható. A LIBRIS (Library Information System) számítógépes könyvtári-információs rendszerhez 1983-ban 22 könyvtár tartozott, szolgáltatásait 130 könyvtár vette igénybe terminálokról, távközlési vonalakon keresztül.

A DOCLINE megszervezése

A könyvtári és információs szolgáltatások iránt Svédországban is egyre növekvő igények szükségessé tették az eredeti dokumentumok szolgáltatási lehetőségeinek bővítését. 1979-ben a göteborgi Chalmers Műszaki Egyetem könyvtára (Chalmers University of Technology Library) és a British Library Kölcsönzési Részlege (British Library Lending Division, BLLD) között létrehozta egy számítógépes könyvtárközi kölcsönzési kapcsolatot. Az új távközlési dokumentumszolgáltató rendszer a DOCLINE nevet kapta. Ehhez 1981-ben hét további svédországi műszaki könyvtár csatlakozott.

A rendszert üzemeltető Chalmers Műszaki Egyetem könyvtára saját felhasználóin kívül Svédország nyugati